

УДК 349.2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ СОЦІАЛЬНО-ПАРТНЕРСЬКІ АКТИ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ТРУДОВОГО ПРАВА

Могілевський Л.В., к. ю. н.,
старший науковий співробітник
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті на основі наукових поглядів учених досліджено теоретичні підходи до тлумачення поняття «соціальне партнерство». Надано авторське визначення терміна «нормативно-правовий соціально-партнерський акт як структурний елемент системи джерел трудового права». Наголошено, що акти соціального партнерства є тим засобом, за допомогою якого досягається кінцева мета соціального партнерства, у свою чергу, соціальне партнерство являє собою механізм узгодження суспільних інтересів, що функціонує на договірних основах.

Ключові слова: *нормативно-правовий акт, соціально-партнерські акти, структурний елемент, система джерел трудового права.*

В статье на основе научных взглядов ученых исследованы теоретические подходы к толкованию понятия «социальное партнерство». Предоставлено авторское толкование термина «нормативно-правовой социально-партнерский акт как структурный элемент системы источников трудового права». Отмечено, что акты социального партнерства являются тем средством, с помощью которого достигается конечная цель социального партнерства, в свою очередь, социальное партнерство представляет собой механизм согласования общественных интересов, функционирующий на договорных основах.

Ключевые слова: *нормативно-правовой акт, социально-партнерские акты, структурный элемент, система источников трудового права.*

Mohilevskiy L.V. THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF SOCIAL PARTNERSHIP OF REGULATIONS

The article, based on scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of “social partnership”. Courtesy of the author’s vision on the interpretation of “legal social partnership act as a structural element of the system of sources of labor law”. Emphasized that acts of social partnership is the means by which achieved the ultimate goal of social partnership, in turn, social partnership is a mechanism of coordination of the public interest, which operates on a contractual basis.

Key words: *legal act, social partnership acts a structural element, system of sources of labor law.*

Постановка проблеми. Однією з головних особливостей системи джерел трудового права, порівняно із джерелами інших галузей права, є те, що провідну роль у ній відіграють такі її структурні елементи, як соціально-партнерські нормативно-правові акти. При цьому в більшості випадків на основі названих вище актів буде здійснюватися правове регулювання виключно трудових і пов’язаних із ними правовідносин. Іншими словами, наявність соціально-партнерських актів у структурі системи джерел трудового права є характерною особливістю цієї галузі права загалом. Вищенаведене викликає необхідність визначення сутності, ролі та місця соціально-партнерських нормативно-правових актів у структурі системи джерел трудового права України.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідження сутності соціального партнерства присвячували увагу такі вчені, як О.С. Арсентьєва, Ю.С. Шемшученко, Г.А. Трунова, О.Ф. Скакун, С.В. Єрохін, О.А. Трюхан та інші. Проте, на нашу думку, недостатньо уваги приділено саме нормативно-правовим соціально-партнерським актам як структурному елементу системи джерел трудового права.

Саме тому **мета статті** – дослідити нормативно-правові соціально-партнерські акти як структурний елемент системи джерел трудового права.

Виклад основного матеріалу. Так, визначаючи сутність поняття «соціально-партнерський акт» як структурний елемент системи джерел трудового права, варто з’ясувати зміст кожного з його складових. Зазначимо, що авторський колектив Великого тлумачного словника сучасної української мови слово «партнерський» тлумачить як 1) властивий «партнеру», тобто компаньйон, товариш у якій-небудь справі, в якому-небудь занятті; про державу, громадське угруповання, підприємство тощо, з яким здійснюється яка-небудь спільна діяльність; 2) що стосується «партнерства», тобто становища партнера, того, хто бере участь із ким-небудь у спільній справі; узгоджені, злагожені дії учасників спільної справи; взаємні відносини, контакти держав, громадських угруповань, підприємств тощо, основані на взаємовигідності й рівноправності [1, с. 890]. З аналізу вищенаведеного тлумачення складової досліджуваного поняття випливає, що соціально-партнерські акти є такими, що приймаються на багатосторонній основі, тобто включають кілька суб’єктів (сторін), які їх становлять.

Досліджуючи таку складову вищенаведених актів, як категорія «соціальне», зазначимо, що вона є найбільшою за змістовим навантаженням і являє собою багатоаспектне та складне явище. Так, у своєму дослідженні, присвяченому правовому регулюванню соці-

ального партнерства на етапі реформування трудового права України, О.С. Арсентьєва дійшла висновків стосовно того, що соціальне партнерство є соціальним явищем, багатогранність якого передбачає дослідження його в багатьох аспектах, кожен із яких характеризує його з певного погляду і є необхідним для врахування при визначенні поняття соціального партнерства. При цьому варто враховувати, що царина застосування праці – це лише одна з багатьох сфер, де застосовується соціальне партнерство [2, с. 35]. Зокрема, з етимологічного сенсу слово «соціальне» походить із латинської мови від слова “socialis”, що в перекладі означає таке: загальний; громадський; суспільний [3, с. 429]. Якщо ж розглядати семантичні підходи до визначення наведеного вище поняття, потрібно зазначити, що в сучасній українській мові слово «соціальне» тлумачать у таких значеннях: із суспільного погляду; у суспільному стосунку; пов’язаний із «соціальним», тобто пов’язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний, громадський; породжений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу; наявний у певному суспільстві; здійснюваний у суспільстві; зумовлений поділом суспільства на класи; який має на меті зміну суспільних виробничих відносин [1, с. 1360]. На складність і багатоаспектність поняття «соціальне» акцентують у філософських колах. Так, на думку В.Л. Петрушенка, соціальне – це особливий рівень виявів процесів буття, що характеризується таким: участю в ньому людей, наділених свідомістю, розумінням, творчою активністю; існуванням особливої сфери речей і явищ, що не створюються прямим стихійним ходом природних процесів, а постають величезною сукупністю артефактів штучних речей і засобів людської діяльності; особливими механізмами збереження свого статусу та наслідуванням його в часі (соціальна історія); оскільки соціальне й соціальні якості не передаються генетично, основним способом такого збереження та передавання є культура; особливим типом детермінації й регламентації свого реального функціонування, що здійснюється через спеціальні інститути, сфери соціального нормування, програми соціальної діяльності; особливим типом міжіндивідуальної комунікації, яка покликана забезпечувати обмін здобутими навичками соціальної діяльності, залучати індивідів у суспільно життєві дії, узгоджувати ці дії між собою [4, с. 195].

Категорія «соціальний», зауважує авторський колектив Філософського енциклопедичного словника, уособлює в собі назву всього міжлюдського, тобто всього того, що пов’язано зі спільним життям людей, із різними формами їх спілкування, насамперед того, що належить до суспільства та спільності, що має суспільний і загальний характер. Протилежністю соціального є поняття асоціальний [3, с. 429–430]. В онтологічному плані «соціальне» є перетворенням природного, у результаті чого змінюються його форма, тип упорядкування та функціонування: якщо природні процеси відбуваються в прямому поєднанні причин і наслідків без за-

здалегідь визначеного задуму, то «соціальне» передбачає наміри, задум, мету. У результаті проходження всіх людських дій через хоч якусь частку розуміння, усвідомлення, задуму соціальна регламентація набуває ідеалізованого характеру, що виливається в функціонування жорстких норм права, застосування соціально узаконеного примусу, домінування певних ідеологічних доктрин і програм. У цьому плані, на думку багатьох філософів, соціальне постає відчуженим від людини та навіть ворожим їй (А. Камю). Проте людина не набуває людських якостей поза включенням у соціальні процеси. Більше того, саме «соціальне» вводить людину в такий спосіб буття, що набагато перевершує її біологічне життя й індивідуальні життєві прагнення. Культивування різних видів творчої діяльності, прагнення досконалості в мистецтві, спортивні досягнення, соціальні ієрархії, людські змагання в різних сферах діяльності, винахідництво, різні форми комунікації тощо – усе це постає явищами, можливими лише в «соціальному» та через «соціальне» [4, с. 195]. Окрім цього, у філософії оперують таким терміном, як «соціальна дія», під якою розуміють форму або спосіб вирішення соціальних проблем і суперечностей, в основі яких лежить зіткнення інтересів і потреб основних соціальних сил цього суспільства. Соціальна дія готується суспільними рухами, які керуються певними програмами й ідеологією. Розвинені суспільні рухи створюють свої організації – партії, асоціації політичні союзи тощо. Види соціальних дій розрізняються залежно від проблем (економічних, соціальних, політичних, розвитку духовного життя суспільства), що вирішуються, їх соціального та класового змісту, методів їх вирішення. Соціальна дія особистостей являє собою вчинки, що мають суспільне значення, розглядаються в межах психології (мотивація вчинків, намірів, ставлення до «Я» як джерела та суб’єкта дії, співвідношення змісту і значення дії, раціонального й ірраціонального, свідомого та несвідомого в його мотивації), у соціальній психології (сприйняття соціальної дії з боку найближчого оточення й роль цього сприйняття в соціальній дії, усвідомлення особистістю належності до відповідної групи як фактора мотивації соціальної дії, роль референтної групи в соціальній дії, механізми групового контролю особистостей), в етиці (моральна оцінка та самооцінка проблема вибору соціальної дії та відповідальності за неї перед суспільством, соціальною групою й самим собою). Низка представників західної соціології (М. Вебер, Знанецький, Парсонс) розглядають соціальну дію як центральне поняття в структурі соціологічної теорії, бачать у ньому вихідний пункт усієї системи суспільних відносин і засіб інтеграції різних галузей соціального знання. Парсонс, зокрема, називає свою соціологічну теорію теорією соціальної дії. Головна увага приділяється розчленування соціальної дії на суб’єкта дії, ситуацію дії й орієнтації суб’єкта. Основною ознакою соціальності при цьому є наявність суб’єктивного сенсу дії для самого діяча. При цьому основними видами орієнтації суб’єкта є мотиваційна та ціннісна орієнтації, причому

кожна з них містить пізнавальний (когнітивний), емоційний і оцінний аспекти. Отже, така складова поняття «соціально-правовий акт», як категорія «соціальне», визначає суспільний характер досліджуваного явища, тобто вказує на те, що основним учасником таких актів є суспільство; що такі акти приймаються задля вдосконалення та розвитку суспільних відносин.

Ураховуючи юридичну спрямованість представленого наукового дослідження, здійснимо аналіз позицій учених-правознавців щодо визначення сутності досліджуваного явища. Так, у юридичній енциклопедичній літературі оперують таким терміном, як «соціальне партнерство», зокрема визначають його із двох аспектів: 1) як систему розвинених взаємозв'язків між працівниками, роботодавцями, а також державою на засадах співробітництва, компромісів, узгоджених рішень із питань соціально-трудова відносин; 2) як принцип соціальної політики держави, що забезпечує справедливість розподілу матеріальних ресурсів між сторонами соціальних відносин в умовах ринкової економіки [5, с. 554]. У контексті нашого дослідження ближчим видається перший із наведених вище аспектів сприйняття поняття «соціальне партнерство», так як указує на можливі сторони соціально-партнерського акту – працівників, роботодавців і державу. У такому розумінні соціальне партнерство є механізмом узгодження інтересів задля уникнення виникнення конфліктів шляхом застосування цивілізованих засобів вирішення спірних питань, досягнення домовленості сторін без застосування крайніх заходів. Соціальне партнерство запобігає конфліктам, сприяючи становленню партнерських відносин сторін, оснований на співробітництві рівноправних суб'єктів соціального партнерства, взаємних поступках для врахування інтересів кожної сторони [2, с. 36–37].

Важливо підкреслити, що соціальне партнерство здійснюється на засадах законності, відповідальності, добровільності, рівноправності, взаємних зобов'язань і поваги сторін, рівності представництва, обґрунтованості вимог тощо [5, с. 554]. З урахуванням цього варто погодитися з позицією Г.А. Трунової, яка під час визначення особливостей правового регулювання соціального партнерства в Україні звертає увагу на те, що соціальне партнерство являє собою систему договірних суспільних відносин, яка склалася з урахуванням загальноприйнятих у міжнародному співтоваристві стандартів і рекомендацій [6, с. 42]. Отже, аналіз вищенаведених позицій свідчить, що соціальне партнерство ґрунтується на договірних засадах, а значить, соціально-партнерський акт є однією з форм договору (угоди). При цьому, як зауважують у науково-правових колах, нормативно-правовий договір – це спільний договірний акт-документ двох або більше сторін (правотворчих органів), що установили нові норми права за взаємною згодою, які слугують підставою для видання правових актів, здійснення інших юридично значущих дій і забезпечуються державою відповідно до закону [7, с. 443].

Також нормативно-правовий договір визначають як об'єктивоване, формально-обов'язкове правило поведінки загального характеру, установлене за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечуване державою [8, с. 171].

Під час дослідження ролі посередництва у вирішенні колективних трудових спорів С.В. Єрохін дійшов висновку стосовно того, що соціальне партнерство – це система не лише колективних, а й індивідуальних відносин, що виникають під час задоволення суб'єктами трудового права своїх трудових прав та інтересів [9, с. 32]. Із приводу наведеного вище визначення зауважимо, що, на нашу думку, воно потребує уточнення в частині того, що соціальне партнерство не може являти собою систему індивідуальних відносин, так як саме поняття «соціальне», як впливає з його аналізу, що був проведений нами вище, не може включати в себе індивідуальні стосунки. При цьому сам учений надалі зазначає, що соціальне партнерство – це система трудових і тісно пов'язаних із ними відносин, що спрямована на забезпечення прав та узгодження інтересів основними суб'єктами трудового права – працівниками (представниками працівників), роботодавцями (представниками роботодавців), органами державної влади та місцевого самоврядування [9, с. 32]. Іншими словами, учений указує на те, що соціальне партнерство передбачає задоволення спільних інтересів суб'єктів таких правовідносин – працівників, роботодавців та органів держави. Так, авторський колектив Великого енциклопедичного словника зазначає, що предметом соціального партнерства є узгодження заходів сторін щодо питань: законодавчого забезпечення, гарантування розвинених і гуманних соціально-трудова відносин (оплата, умови праці; режим роботи, тривалість робочого часу та відпочинку; порядок надання і тривалість відпустки); охорони й безпеки праці, продуктивної зайнятості населення та соціального захисту безробітних; соціального забезпечення працівників (страхування, оздоровлення, відпочинок) [10, с. 826]. Окрім цього, варто погодитися з позицією, відповідно до якої соціальне партнерство – це система врегульованих нормами права відносин, зв'язків між найманими працівниками в особі їхніх представників (професійних спілок та інших уповноважених представників трудового колективу), з одного боку, й роботодавцями (організаціями роботодавців чи їхніми об'єднаннями) – з іншого, а також державою в особі органів державної виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування як партнерів у процесі реалізації соціально-економічних прав та інтересів сторін соціального партнерства [6, с. 55]. Також видається доцільною позиція О.А. Трюхан, яку вона відстоює під час визначення організаційно-правової форми соціального діалогу у сфері праці. На думку вченої, соціальне партнерство являє собою оптимальний тип соціально-трудова взаємодії в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки. Інституціалізація соціального партнерства передбачає наявність такої системи взаємовідносин між власниками

засобів виробництва й найманими працівниками в особі їхніх представників (організацій роботодавців і профспілок, що представляють інтереси останніх) за участю держави як арбітра в процесі узгодження інтересів сторін, які забезпечують регулювання соціально-трудова відносин шляхом переговорного процесу, консультацій тощо [11, с. 12]. Аналіз вищенаведеного дає змогу дійти висновку стосовно того, що соціальне партнерство являє собою механізм узгодження суспільних інтересів, який функціонує на договірних основах. У такому разі акти соціального партнерства є тим засобом, за допомогою якого досягається кінцева мета соціального партнерства. У контексті досліджуваного питання зазначимо, що інститут соціального партнерства поширений у багатьох країнах світу. Зокрема, як зауважують у науково-правових колах, у розвинених країнах світу соціальне партнерство, як правило, здійснюється на національному, галузевому, територіальному й виробничих рівнях у формі консультацій, переговорів, колективних договорів і угод.

Висновки. Отже, під нормативно-правовими соціально-партнерськими актами як структурними елементами системи джерел трудового права потрібно розуміти укладені між представниками держави, роботодавців і працівників правові акти, які містять у своєму складі загальнообов'язкові формально визначені правила поведінки, відповідно до яких і на основі яких здійснюється правове регулювання трудових і тісно пов'язаних із ними правовідносин. Вищенаведені акти є

тим правовим засобом, за допомогою якого досягається кінцева мета соціального діалогу зокрема та соціального партнерства загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Арсентьева О.С. Правове регулювання соціального партнерства на етапі реформування трудового права України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / О.С. Арсентьева. – Луганськ, 2010. – 182 с.
3. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 576 с.
4. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 5 : П – С. – К. : Юридична думка, 2003. – 736 с.
6. Трунова Г.А. Правове регулювання соціального партнерства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Г.А. Трунова. – Чернівці, 2007. – 213 с.
7. Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скаун. – 2-е видання, перероблене і доповнене. – Х. : Еспада, 2009. – 752 с.
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 2 : Д – Й. – 1999. – 744 с.
9. Єрохін С.В. Роль посередництва у вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / С.В. Єрохін. – Х., 2008. – 174 с.
10. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
11. Трюхан О.А. Організаційно-правові форми соціального діалогу у сфері праці : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / О.А. Трюхан. – Одеса, 2006. – 200 с.